

ՔՐՈՆԻԿ

ԳԱՐԵԳԻՆ ՍՐԲԱԶԱՆԸ ՄԵՐ ՄԷՁ

Ամենայն Հայոց Հայրապետը պատուական զաղափար մըն է՝ որ ունեցաւ Գարեգին արք. Յովսէփեանը իբր կաթողիկոսական լիազօր նուիրակ որոշ առաքելութեամբ արտասահման ուղարկելով: Բաղմապատիկ յատկութիւններով օժտուած այդ վաստակաւոր մտաւորականն ու եկեղեցական — ազգային գործիչը, Մայր Աթոռի միաբանութեան կարեւորագոյն անդամն է այժմ եւ Կաթողիկոսին մեծագոյն աջակիցը . տարուան մը համար անկից բաժնուիլը զոհարելութիւն մըն էր Կաթողիկոսին համար, որ զայն յանձն առաւ համոզուած ըլլալով որ Գարեգին սրբազանի պտոյտը արտասահմանի հայ համայնքներուն մէջ պիտի կարենար մեծապէս օգտակար ըլլալ թէ՛ Մայր — Հայրենիքին եւ թէ՛ նոյն ինքն զաղութահայութեան:

Գարեգին սրբազան ինքն իսկ — գիտեմ առիկա, որովհետեւ զեռ Էջմիածին էի երբ այդպիսի առաքելութեան մը իրեն յանձնուելուն ծրագիրն արդէն սկզբունքով որոշեց Հայրապետը, — նախ պահ մը վարանեցաւ, չէր ուզեր գատուիլ Հայաստանէն, բնդհատել զերբ զոր կը կատարէր Հոգ. Գեր. Խորհուրդին մէջ, բնդհատել մանաւանդ իր բանասիրական աշխատանքները զոր հայրենի հողին վրայ, քարեզէն ու թղթեզէն յիշատակարաններուն մօտիկ,

կարող է լաւագոյն կերպով կատարել. բայց հաւանեցաւ վերջ ի վերջոյ, նկատի ունենալով որ ժամանակաւոր հեռացում մըն էր եւ թէ այդ պտոյտը կրնար օգտակար ըլլալ Հայրենիքին ու Մայր Աթոռին:

Թէ ո՞վ է Գարեգին սրբազանը եւ ի՞նչ է ըրած, ամէն Հայ որ մերօրեայ ազգային կեանքի ու մշակոյթի պատմութեան քիչ չատ ծանօթ է, շատոնց գիտէ զայդ՝ զէթ զլիսաւոր գիծերուն մէջ անոր անձնաւորութեան եւ գործունէութեան: Քիչեր են սակայն, արտասահմանի մէջ, որ զինքը իր հզօր անհատականութեան բոլոր կողմերովը կը ճանչնային, եւ ահա ինչու անոր երեւումը Ռուսմանիա, Պուլկարիա, Ֆրանսա, Պելճիքա, աւելի իսկ մեծ ոգեւորութիւն յառաջ բերաւ քան ինչ որ արդէն կը սպասուէր:

Ջերմ, թրթռուն ու գերազանցապէս ազնիւ հոգի, միացած՝ բարձր ու մշակուած մտքի մը, այդ հաւատքի եւ հմտութեան մարդը, որուն սրտին մէջ Աստուծոյ սիրոյն չափ խոր է Հայրենիքի — եւ անոր հոգին արտայայտող ազգային մշակոյթին — սէրը, ծառայած է իր ազգին իբր կարող ու նուիրուած ուսուցիչ (եւ ատեն մը՝ տեսուչ) Գէորգեան ճեմարանի, իբր եկեղեցական գործիչ (Մայր Աթոռի միաբանութեան ամենէն գործօն անդամներէն մին,

ԳԵՐ . Տ . ԳԱՐԵԳԻՆ ԱՐՔ . ՅՈՎՍԷՓԵԱՆ

Նոր Նախիջևանի թեմին առաջնորդ, (ևւն.),
 իբր ազգասէր մեծ դէմք, որ պատերազմի ատեն
 եւ անկից յետոյ կոլիկասեան Հայաստանի ազ-
 դային կեանքի արտակարգ երևոյթներու մէջ
 որոշ ու գեղեցիկ դեր կատարած է, իբր մեր ե-

կեղեցական բեմին ամենէն ներհուն ու ներշնչ-
 եալ, սրտարուխ ու հմայող քարոզիչներէն մին :
 Բայց ինչ որ անոր զործին էական գիծը կը կազ-
 մէ, երկարամեայ մեծարժէք բաղմամբեւ վաս-
 տակն է՝ հայ մշակոյթի եւ մասնաւորապէս հայ

Հին արուեստի ուսումնասիրութեան նուիրուած: Իր արդէն իսկ հրատարակած գրքերն ու գրքոյկները, ինչպէս եւ յօդուածները որ գանազան հանդէսներու մէջ երևցած են, կը կազմեն պատկառելի կոյտ մը մեր նախնեաց գեղարուեստական մեծագործութիւնները մեկնարանող թանկագին աշխատանքներու, եւ իր այն աշխատութիւնները որ անտիպ են դեռ, ամբողջապէս կամ մասամբ չարագրուած, կամ միայն ծրարուած եւ մերթ ուրուագծուած, աւելի եւս բազմաթիւ են: Գարեգին սրբազան, Կոմիտաս Վարդապետի եւ Թորամանեանի հետ, մեծագոյն յայտնաբերողներէն եւ մեկնարանողներէն մէկն է մեր ազգային Արուեստին, կատարած ըլլալով մասնաւորապէս մանրանկարչութեան համար՝ այն աշխատանքը զոր Թորամանեան կատարեց ճարտարապետութեան ու Կոմիտաս երաժշտութեան համար: Մեծ հաճոյք մըն է զիտնալ թէ Լենինկրատի ուսուցչութեան Պատմութեան Ինստիտուտը, գնահատելով հայ մանրանկարչութեան վրայ անոր չարագրած ընդարձակ ուսումնասիրութեան արժէքը, որոշած է իր ծախքով հրատարակել անոր բնագիրը՝ ուսերէն ու գերմաներէն թարգմանութեամբ միասին (ցանկալի էր որ Փրանսերէն թարգմանութիւն մըն ալ կցուէր բնագրին) եւ հարիւրի չափ մեծագիր նկարներով, որոնց ոմանք՝ գունաւոր: Նոյնպէս եւ քիչ ատենէն լոյս կը տեսնէ, Մելքոնեան Փօնտի հրատարակութեանց հոյակապ շարքին մէջ, իր ստուար հաւաքածուն Հին ձեռագրաց յիշատակարաններու, տարիներու աշխատանքով օրինակուած, դասաւորուած ու ծանօթագրութիւններով մեկնաբանուած:

Գարեգին սրբազանին յանձնուած գործը յողնաձեւ է ու կարեւոր, — 1. հատուածամօլական կրքերով պատակտուած գաղութահայութեան մէջ Մայր Աթոռի եւ Մայր Հայրենիքի ամենուն սիրելի պատկերներուն անկեղծ ու խանդավառ ոգումով՝ խաղաղութիւն ներշնչել, ազգ. համերաշխութեան զգացումը տարածել:

2. — վերակազմել կամ կանոնաւորել թեմական կաղմակերպութիւնները՝ ուր որ կարգ-կանոնէ զուրս են ելած կամ կաղմալուծուած, ստեղծել գանոնք ուր որ բնաւ գոյութիւն չունին. 3. — հրաւիրել գաղութահայերը ժողովրդական հանդանակութեամբ մը ապահովելու ամբողջական նորոգումը Մայր Տաճարին, որուն տանիքը վնասուած է ու փլչելու վտանգ կը սպառնայ եւ որուն ներքին նկարագրաւորութիւնը խոնաւութեան եւ այլ պատճառներու հետեւանքով մեծ մասամբ քանդուած է, 4. — հրաւիրել նաեւ արտասահմանի Հայերը որ Մայր Աթոռի պահպանման իրենց նպաստը բերեն տարեկան որոշ նուիրատուութիւններով եւ օգնեն որպէս զի զպրկմանք մը հաստատաւորի էջմիածնի կաթողիկոսարանին մէջ, ու վերջապէս 5. — հաւաքել գումար մը՝ նոյնպէս հանրային հանդանակութեամբ, որպէս զի Հայրապետը կարենայ մասնակցիլ Հայաստանի վերաշինութեան գործին՝ այդ գումարը յատկացնելով էջմիածին — Երեւան հանրակառքի մը շինութեան:

Տնտեսական արտակարգ տաղնապի ներկայ շրջանին՝ այս բազմատարր ծրագրին նիւթական լիակատար յաջողութիւնը դժուար է սպասել: Բայց Գարեգին սրբազան այն անձն է որ իր ներշնչած սիրոյ, յարգանքի, ոգեւորութեան արտասովոր ջերմութեամբ պիտի կարենայ հընարաւոր մեծագոյն չափով ձեռք ձգել այդ ծրագրին նիւթական բաժնին էականը: Իսկ այդ ծրագրին բարոյական բաժինը, ինչքան ալ նոյնպէս լի մեծ դժուարութիւններով — որոնք սակայն արդիւնք են ո՛չ թէ քաղաքական կամ տնտեսական տաղնապի, այլ մեր հանրային բարքերու այլանդակման, — յուսալի է որ զէթ որոշ չափով մը յանդի ցանկալի բարեխաւման, եւ ատոր համար պէտք է անշուշտ Մայր Աթոռի նուիրակին աջակցին գաղութահայութեան բոլոր ազնիւ ու անշահախնդիր ազգասիրական ուժերը:

ՅՈՒՆԵՍԿՈՒ ՓՐՈՓ. ՏՈՏՈՄԵԱՆՅԻ

ԵՒ ՆԵՄԻՐՈՎԻԶ-ՏԱՆԶԵՆՔՈՅԻ

Սոֆիայի մէջ այս տարուան ընթացքին կատարուեցաւ Փրոֆ. Վահան Տոտոմեանցի ծըննդեան վաթսուեանակի եւ Փրակայի մէջ Նեմիրովիչ-Տանչենքոյի իննսուեանակի յորեկեանը: Առաջինը հայ հօր եւ գերմանացի մօր զաւակ է, եւ համաշխարհային համբաւի տիրացած է իրր համադորձակցական շարժման հմուտ տեսարան ու խանդավառ քարոզիչ, երկրորդը ուսւ հօր եւ հայ մօր զաւակ, յայտնի դէմք մը եղած է ուսւ ժամանակակից դրականութեան մէջ՝ իր պատմութեամբներով, բանաստեղծութիւններով եւ հրապարակագրական էջերով: Երկուքն ալ ապրած ու գործած են օտար միջավայրի մէջ, իրենց գործերը շարադրած են օտար լեզուով, բայց պահած են սրտի խոր կապ մը այն հինաւուրց ցեղին հետ որուն մին կը պարտի իր հայրը, միւսն իր մայրը եւ որուն հանդէպ իրենց յարգանքն ու սէրը յայտնած են ամէն առիթով:

Ծնած Աստրախան, իր ուսումը ստացած Յիւրիխի եւ Պերլինի Համալսարաններուն մէջ, Վահան Տոտոմեանց եղած է նախ Պերլինի Համալսարանին քաղաքական տնտեսութեան եւ «քօփերաթիզմի» ուսուցիչ. յետոյ ճամբորդած է Ֆրանսա ու եւրոպական այլ երկիրներ, համադորձակցական կազմակերպութիւններն ուսումնասիրած եւ բարեկամական կապեր հաստատած Վանտէրվիլտի, Փրոֆ. Բըքլիւի, Շարլ Ժիտի պէս անձնաւորութեանց հետ. յետոյ սկսած է յարատեւօրէն աշխատակցիլ ուսւ, գերման եւ ֆրանսական թերթերու: 1899ին հրաւիրուած է Ռուսաստան, ուր արդէն ծանօթ էր իրր հեղինակ, զանազան թերթերու աշխատակցելու եւ միանգամայն համադորձակցական շարժման մէջ գործօն դեր կատարելու: Ռուս յայտնի տնտեսագէտ Տուկան Վորոնովսքիի հետ կը գործակցի «Սկզբնաւորութիւն» թերթին հրատարակութեան. կը հրատարակէ

«Քօփերաթիզմի ուժը», «Արեւմտեան Եւրոպայի սպառողական Միութիւնները» տխուր սով գերմաներէն երկու դրքերը, որոնք զանազան լեզուներու կը թարգմանուին եւ Տրդ տպագրութեան կը հասնին: Փեթերսպուրկի Համալսարանին մէջ կը հրաւիրուի դասախօսել իրր մնայուն ուսուցչապետ քօփերաթիզմի եւ քաղաքական տնտեսութեան, եւ այդ միջոցին կը հրատարակէ ուսերէն «Բանուորական շարժման ձեւը» եւ «Երկրագործական շարժման ձեւը» տխուրսով երկու կարեւոր գործեր: 1908ին Քօփերաթիզմի Մոսկուայի Համաժողովին կը նախագահէ, որուն կը մասնակցէին 1000է աւելի սպառողամաւորներ եւ իր ձեռնհաս ղեկավարութեան համար մեծ գովեստներու կ'արժանանայ: Կը հրատարակէ «Հողագործական քօփերաթիզմի ընկերութիւնը» տխուրսով խոշոր հատոր մը, որ չորս տպագրութիւն կ'ունենայ եւ կը թարգմանուի շատ մը լեզուներու պուլկար թարգմանութեան ազդեցութեան տակ կը հիմնուի Մարքօ Վաչքովի նախաձեռնութեամբ՝ «Սուհինտովի Կմպա» համադորձակցական ընկերութիւնը որ այսօր բազմաթիւն կազմակերպութիւն մը դարձած է:

Պուլկար Ժողովուրդը, որ իր երկրին մէջ քանի մը տարիէ ի վեր կը հիւրընկալէ Փրոֆ. Տոտոմեանցը, եւ անոր քարոզած համադորձակցական ուղղութիւնը գործադրած եւ անկից օգտուած է, այս յորեկեանի հանդիսութիւնները սարքելով այդ վեհօգի մտաւորականին հանդէպ իր մեծարանքն ու երախտագիտութիւնը արտայայտեր է:

Տոտոմեանցի յօգուածներէն ոմանք թարգմանաբար երեւցած են մեր մամուլին մէջ ու իր դրքերէն ալ միոյն հայերէն թարգմանութիւնը լոյս տեսած է: Յանկալի է որ անոր բոլոր գործերը թարգմանուին հայերէն, ցանկալի է մանաւանդ որ անոր քարոզած համադորձակցական մեթոտները Հայոցմէ ալ ընդգրկուին զաղութներու մէջ, յաղթահարելու համար անհատա-

մոլութեան արտին որ մեր մօտ տիրական է, զարգացնելու համար մեր մէջ հաւաքական զոր-
ծունէութեան ոգին եւ կազմակերպական կարող-
ութիւնը, որոնց թուութենէն ա՛յնքան վնաս-
ուած ենք ու կը վնասուինք մինչեւ այսօր:

Նեմիրովիչ-Տանչենքօն ճանչցած եմ փա-
րիղ՝ պատերազմի ատեն: Իսկական Հայու պէս
կը հետաքրքրուէր հայկական դատով. զրած է
յօդուածներ մեր խնդրոյ մասին, եւ շարադրած
է քերթուածներ հայկական պայքարներէն կամ
աղէտներէն ներշնչուած, եւ որոնց հայերէն
թարգմանութիւնը կ'արժէ անշուշտ որ հրա-
տարակուի:

ՄԱՀ ՌՈՄԱՆՈՍ ՄԵԼԻԻՔԵԱՆԻ

Ամենախորին տխրութեամբ իմացայ Ռոմա-
նոս Մելիքեանի մահը: Ան ալ, ինչպէս Սպիրի-
տոն Մելիքեանը, մեզմէ կը բաժնուի կանուխ,
իր դործը չլրացուցած. եւ ատոր համար կրկ-
նապէս աւաղելի է այդպիսի արուեստագէտի մը
կորուստը:

Անահիտի այս թիւին մէջ կ'երեւայ յօդ-
ուած մը զոր տիկին Աղանի Մեսրոպեան գրած
է Ռոմանոսի երաժշտական զործունէութեան
վրայ՝ անոր անակնկալ մահուընէն քիչ առաջ.
այդ յօդուածը հակիրճ է, բայց Ռոմանոսի զոր-
ծին էական դերը ցոյց կուտայ ու անոր ար-
ժէքը կը բնորոշէ: Ռոմանոսի երգերէն ոմանք
(Վարդը, Մի լար, Աշուն, եւն.) յաճախ երգը-
ւած են արտասահմանեան հանդէսներու եւ հա-
մերգներու մէջ ու ժողովրդական զարծուցած
են այդ քնարերգական փափուկ ու զգայուն ե-
րաժշտին անունը: « Զմրուխտի երգերը »՝ որ
իր ամենէն կարեւոր, ամենէն ինքնատիպ, ա-
մենէն հայադրուած էջերն են, շատ քիչ ծանօթ
են զազութահայութեան, ու ցանկալի է որ
անոնք տարածուին արտասահմանի մէջ: Մեր
երաժշտագէտ զրոգները անշուշտ ուսումնասի-
րութիւն մը պիտի հրատարակեն Ռոմանոսի այդ

շարքին եւ ամբողջ գործին վրայ:

Ի ծնէ երաժիշտ, Մոսկուայի եւ Փեթրոկ-
րատի բարձրագոյն երաժշտական վարժարան-
ներուն մէջ կրթուած, ան իր բուն ուղին գտած
էր կոմիտասի ազդեցութեան տակ՝ հայ ժողո-
վրդական երգերու արժէքն ըմբռնելով, անոնց
ոգւոյն թափանցելով, անոնց հաւաքման եւ ու-
սումնասիրման հոգածու երաժշտագէտներէն
մին դառնալով եւ իր անձնական ստեղծագոր-
ծութեանց մէջ, որոնք հայ քնարերգական երա-
ժշտութեան սքանչելիքներ են, ներշնչուելով
մեր տոհմային երգարուեստի այդ բնազդական
զունազեղ արտադրութիւններէն:

Ռոմանոս էական դեր կատարած է նաեւ
Երեւանի Հայ երաժշտանոցի հիմնարկութեան
մէջ, եւ անոր նախնական ձեւով կազմաւորու-
մէն՝ զոր ինքն իսկ կատարած է երբ Խ. Հայաս-
տանի կառավարութիւնը 1921ին զինք Թիֆլի-
սէն հրաւիրած է այդ գործին համար՝ մինչեւ
անոր զարգացումն ու լրացումը որուն հասած է
այսօր, անոր ուսուցչական կարեւորագոյն ու-
ժերէն մին մնացած է:

« 1921 թուին, կը դրէ Խորի. Հայաստան
պաշտօնաթերթը, Հայաստանի Լուսաւորու-
թեան ժողովրդական կոմիտարիատի նախաձեռ-
նութեամբ եւ Ռոմանոս Մելիքեանի ջանքերով,
Երեւանում բացուած է երաժշտական ստուդիա:
Տարիներ ընթացքում այս երաժշտական օճա-
խում Ռոմանոս Մելիքեանը հսկայական աշխա-
տանք է կատարել: Ռոմանոս Մելիքեան անունը
սերտօրէն կապուած է Խորհ. Հայաստանի երա-
ժշտական կուլտուրայի վերջին տասնհինգ տա-
րիներին հետ: Իբրեւ կոմպոզիտոր, Ռոմանոս
Մելիքեանը դարձաւ նոր դպրոցի ներկայացու-
ցիչը: Նա իր ստեղծագործութիւններով մօտե-
ցաւ ժողովրդական երգի ակունքին: « Զմրուխ-
տի երգերը » կը մնան մեր երաժշտական կուլ-
տուրայի ամենավառ էջերը, ուր հեղինակը հա-
սել է վարպետութեան: »

Երկու տարի առաջ Երեւան գտնուած մի-

ջոցիս, մէկէ աւելի անգամ պատահեցայ իրեն՝ Քաֆէ — Թուրիսթի մէկ անկիւնը կամ բարեկամի մը տունը, եւ երկար խօսակցութիւններ ունեցանք մեզի սիրելի նիւթերու վրայ: Ի՞նչքան աղուոր ծրագիրներ ունէր դեռ ան, ի՞նչքան լի էր մեր աղջային երաժշտութիւնը ճոխացնելու փափաքով ու կարողութեամբ. եւ ի՞նչքան ազնիւ ու քնքուշ, ի՞նչքան սրախօս, համակրելի մարդ էր: Քանի մը տեսակցութիւն միայն ունեցած եմ հետը, եւ իր մահը ինծի կսկիծ կը պատճառէ, ոչ միայն որովհետեւ ընտիր հայ արուեստագէտ մըն է որ վաղաժամօրէն կը հեռանայ մեզմէ, այլ որովհետեւ ինծի կը թուի թէ վաղեմի բարեկամ մը, եղբայրական ընկեր մըն է որ կը կորսնցնեմ:

ՄԱՀ ԲԺՇԿԱՊԵՏ ԲԱԳԱՐԱՏ ՆԱԽԱՍԱՐԴԵԱՆԻ

Թիֆլիսի մէջ վախճաններ է բժշկապետ Բաղարատ Նաւասարդեան, որ եղած է հայ բժշկական դասուն առաջնակարգ դէմքերէն մին, շատոնց ի վեր ծանօթ եւ յարգուած՝ իր հանրային ազդօգուտ գործունէութեամբ: Ինքն է որ հիմնադիրը եղած է կովկասահայոց Բարեգործական Ընկերութեան, որ այնքան կարեւոր ու բազմաձեւ ծառայութիւններ մատուցած է արեւելեան Հայութեան եւ որուն ինքն իսկ երկար տարիներ մնացած է վարիչ գլխաւոր ուժերէն մին: Թէպէտ շատ յառաջացեալ տարիքով, ան իր ազգասէր Հայու դերը անգամ մը եւս ուղած էր կատարել՝ յանձն առնելով դալ էջմիածին վերջին կաթողիկոսական ընտրութեան իբր Վրաստանի Հայոց պատգամաւոր: Հոն հաճոյքն ունեցայ զինքը վերստին տեսնելու, ծերացած մարմնով, հոգիով միշտ առոյգ: Ձերմ ազգասէր մըն էր ան՝ մաքուր ու կորովի նկարագրով, անձնուէր, ձեռներէց հեղինակաւոր հանրային գործիչ մը: Իր անունը պիտի մնայ անմոռաց ու միշտ սիրելի՝ հայ ժողովուրդի երախտաւոր զաւակներուն շարքին մէջ:

ՄԱՀ ՆՇԱՆ ԳԱԼԹԱՅԵԱՆԻ

Նշան Գալթաճեան, որ վախճանեցաւ քիչ օր առաջ, բաւական յառաջացեալ էր տարիքով, իր որդւոյն եղերական մահէն ի վեր սրբատարեկ եւ ուժաքամ: Իր անհետացումը խոր ցաւ պատճառեց փարիզահայ ամբողջ զապութին, վասնզի օգտակար ըլլալ ուզող եւ կրցող ազգասէր Հայ մըն էր որ կը մեկնէր ընդմիշտ: Տարիներէ ի վեր ան պաշտօնեայ էր Փրանսական կառավարութեան մօտ, ատենով՝ Պոլիս՝ Փրանսական դեսպանատան մէջ, մօտ քսան տարիէ ի վեր Փարիզ՝ արտաքին գործոց նախարարատունը, սիրուած ու յարգուած էր իր պետերէն, եւ այն վստահութիւնն ու համակրութիւնը զոր անոնք ունէին իրեն համար՝ ան կը զնէր ի սպաս իր ցեղին էական մէկ պէտքին կամ ազգակցի մը օգնութեան, երբ իրեն դիմում կ'ըլլար: Ազգ. Պատուիրակութիւն, Հայստ. Հանր. Պատուիրակութիւն, Գաղթականաց Կեդր. Եանձնաժողով զայն իրենց մէկ անձնուէր աշխատակիցը կը նկատէին: Պատար մեծ շրջանակի մը մէջ իրեն դիրք մը շինած այն Հայ պաշտօնեաներէն եղաւ ինքը, որ այդ դիրքն ուղած են օգտակար դարձնել իրենց ազգին:

ՄԱՀ ԺՈՐԺ ՍԹԱՄՊՈՒԼԵԱՆԻ

Ժորժ Սթամպուլեան, որ, օթամուլիի ապուշ արկածի մը զոհ, շատ վաղաժամօրէն կ'անհետանայ, Փրանսական կրթութիւն ստացած, Փրանսական միջնագայրի մէջ արդէն սկսած էր իր երիտասարդ տարիքին մէջ փայլել իբր Փարիզի «Վճռադատ Ատեան»-ի տաղանդաւոր փաստաբաններէն մին ու մամուլին մէջ՝ իբր դատական ուշագրաւ հրապարակագիր: Վճռադատ Ատեանի փաստաբաններու խորհրդաժողովի եւ վճռարեկ ատեանի փաստաբաններու խորհրդաժողովի քարտուղար եղած էր ատեն մը: Ան խորապէս գնահատուած էր փաստաբանական դասու իր Փրանսացի մեծանուն ընկերներէն, ինչպէս եւ զեկամարնե-

րէն այն թերթերուն որոնց կ'աշխատակցէր: Ատոնք մեծ յոյսեր դրած էին իր վրայ, « երեսփոխան պիտի ըլլայ, նախարար պիտի ըլլայ » կ'ըսէին: Արդարեւ « զէջք » մըն էր արդէն իսկ՝ այդ երիտասարդ հասակին մէջ, եւ իր վրայ դրուած այդ մեծ յոյսերը արդարացնելու համար ունէր ամէն ինչ: Պրազէտ հօր մը եւ իր դործօն ազգասիրութեամբ ծանօթ մօր մը զաւակ, ան լաւ Հայու սիրտ մը ունէր նաեւ, ու վերջապէս՝ իր մտաւոր բարձր յատկութեանց կը միացնէր համեստ, ազնիւ, համակրելի մարդու մը նկարագիրը: Մեծ կորուստ մըն է որ կրեց մեր ցեղը յանձին այս թանկագին երիտասարդին որ իր հակատաղիրը լիովին չկատարած խաւարեցաւ յանկարծ:

Այն ջերմ գովեստները որոնցմով լեցուն

էին իր մահուան առթիւ փարիզեան մէկէ աւելի կարեւոր թերթերու մէջ երեւցած յօդուածները, ցոյց կուտային այդ կորուստին արժէքը:

Յրանսացի փաստաբաններու ընկերակցութեան կարգադրութեամբ, Նօթր-Տամ մայր-եկեղեցւոյն մէջ (հանդուցեալը վերջին տարիներուն կաթոլիկ դաւանանքին յառած էր) հոգեհանգստեան հանդիսաւոր պատարագ մատուցուցաւ, որուն ներկայ էր հոծ բաղմութիւն մը, ուր՝ հայ գաղութի ընտրանիին հետ՝ կը տեսնուէին մեծ թիւով Ֆրանսացիներ, Արդարադատութեան Պալատի, մամուլի եւ փարիզեան այլ բարձր շրջանակներու ներկայացուցիչներ, որոնց ոմանք՝ հանրածանօթ անձնաւորութիւններ:

ՆՈՐ ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Վերջին ութը — տասը ամսուան մէջ Հայաստան եւ արտասահման լոյս տեսած հրատարակութեանց վրայ, որ բաղմութիւ եւ ու ալլաղան եւ որոնց մէջ կան որ շատ մեծ արժէք ունին, չեմ կրնար զժրադարար մանրամասնօրէն խօսիլ, բայց անոնց ամենէն կարեւորները կ'ուզեմ դէթ մէկ — երկու բառով յիշատակել:

Արտասահմանեան հրատարակութեանց մէջ ունեցանք իբր բանասիրական ուշադրաւ դործեր, Հ. Ն. Ակինեանի (որ քանի մը տարի առաջ արդէն տուած էր « Դասական հայերէնը եւ վիքնական Միթիթարեան դպրոցը » պատուական հատորը) երեմիա Չելէպի Քէօմիւրճեանի, Ժէ. դարու այդ հմուտ ու բաղմավաստակ հայ մտաւորականին, կեանքն ու դործունէութիւնը պատկերացնող գիրք մը, շարք մը բարձրորակ դործեր որ կը պարտինք երկու մեծ մեռելներու, Հ. Յակոբբոս Տաշեանին եւ Եղիշէ Դուրեան պատրիարքին. առաջինը « Հաթեր եւ Ուրարտեանք » հատորին մէջ կ'ամփո-

փէ այդ հինաւորաց ժողովուրդներուն, որոնք հայ ազգի կաղմաւորումին մասնակցած են, պատմութեանն ու լեզուին վրայ դանաղան բանաէրներու յայտնած վարկածներն ու մեկնաբանութիւնները՝ իր կարծիքներով լուսաւորուած, իսկ նոյն ողբացեալ հեղինակին « Հայ ազգի տարադրութիւնը դերմանական վաւերագիրներու համեմատ » գիրքը թանկագին նըպաստ մըն է հայ մարտիրոսազրութեան մատենադարանին բերուած: Երկրորդին անտիպ դործերէն Երուսաղէմի Պատրիարքարանը հրատարակած է « Դուրեան Մատենադարան »ի շարքին մէջ՝ « Հայոց հին կրօնը կամ հայկական դիցարանութիւն », « Ազգային պատմութիւն », որոնք իր դասախօսութեանց ամփոփումներն են, ոչ իրենց բոլոր մասերուն մէջ լրիւ ընդլայնուած, ոչ հրատարակուելու համար իրենց վերջին ձեւն ստացած, բայց լի շատ մը կէտերու վրայ անձնական կարծիքներով, շահեկան տեսութիւններով եւ մեկնութիւններով, եւ « Համագոտ պատմութիւն փիլիսոփայութեան »ը որ

Պարարաքի նոյն նիւթին նուիրած գործին հետեւողութիւն մըն է եւ որուն կցուած է Պղատոնի « Եւթիփոն եւ Իովն » գործին յոյն բնադրէն հայերէնի վերածումը :

Հատորը որու մէջ Կիլիկիոյ ծերունազարդ կաթողիկոսը, Սահակ Բ., հաւաքեց իր հայրապետական կոնդակներուն, չրջաբերականներուն եւ քարոյներուն մէկ մասը, թանկագին հաւաքածու մը կը կազմէ :

Սահակ կաթողիկոսը՝ Խրիմեանի եւ Սրուանծտեանցի պէս զուտ հայկական ոգիով ու մշակոյթով կազմուած, սրտաբուխ ու խոր ներշնչմամբ քարոյիչ մը եւ ինքնատիպ ցեղադրոշմ ոճով գրող մըն է : Այդ հատորին մէջ ամփոփուած բոլոր կտորները կը կարգացունին հաճոյքով, եւ կան էջեր, որ հրաշակերտներ են, ինչպէս Հաճրնի նահատակման առթիւ Ատանայի եկեղեցւոյն մէջ իր արտասանած հոգեցունց քարոյը :

Պոյսոյ մէջ, վաղեմի ու բազմարդիւն երկու կրթական գործիչներու, Գրիգոր Մալաթեանի եւ Յովհաննէս Հինդլեանի միացեալ նախաձեռնութեամբ հիմնուած ու մինչեւ 1920 տարին միասին ու անկից ի վեր միայն Հինդլեանի կողմէ ղեկավարուած « Նոր Դպրոց » անունով ծանօթ հաստատութեան մանրամասն պատմութիւնը, զոր գրի առած է Յովհ. Հինդլեան ինքն իսկ եւ զոր հրատարակած են մանկավարժական նոր մեթոտներու վրայ հաստատուած այդ աղոգուտ հիմնարկութեան երախտագէտ նախկին սաները, համակրելի ու շահեկան հատոր մըն է՝ կրթական գովելի ճիգի մը պատկերը դժող, եւ որ իր ինչ ինչ մասերուն մէջ՝ հայ մանկավարժական գրականութեան արժէքաւոր էջեր կ'աւելցնէ :

Պէյրութի մէջ, Տօքթ. Ժ. Պապիկեան հրատարակեց « Համաշխարհային արդիացում եւ բարելւում » տիտղոսով հատոր մը, որ շարք մըն է ընկերային, տնտեսական, քաղաքական ու բարոյական հարցերու վրայ տեսութեանց, քիչ մը հարեւանցի ձեւով պարզուած ու միամիտ

լաւատեսութեամբ տողորուած եզրակացութիւններու յոգնած : Գնահատելի ճիգ մըն է նորէն, տրուած ըլլալով որ այդ տեսակ նիւթերու վրայ գրողներ շատ քիչ ունինք արեւմտահայոց մէջ :

Հօկի Ֆրանսայի կեղծ վարչութիւնը ի լոյս ընծայեց Փարիզի մէջ առաջին հատորը Լէօի անտիպ կարեւոր մէկ գործին, « Թիւրքահայ յեղափոխութեան գաղափարաբանութիւնը », մեր ժամանակակից « հայկական հարցի », « աղատագրական պայքար » ի քննադատական պատմագրութեան շահեկան փորձ մը, ուր շատ ճիշդ նկատողութեանց հետ կան եւ չափազանցութիւններ ու սխալ մեկնութիւններ : Այդ հատորին վրայ կարելի է եւ պէտք է շատ երկարօրէն գրել, եւ զարմանալի է որ ոչ ոք դեռ բան մը գրեց անոր վրայ :

« Նահատակ Գրադէտներու Բարեկամներ » խմբակցութիւնը հրատարակեց Օհան Կարօի տպուած եւ անտիպ գործերու հաւաքածուն, ուր ոտանաւորները գրեթէ բոլորն ալ եւ արձակ քերթուածները մեծ մասամբ թոյլ են, ուր լեզուն գրեթէ միշտ՝ խառնուրդ արեւելեան եւ արեւմտեան հայերէններու՝ պակասաւոր է, բայց ուր կան քանի մը յաջող արձակ քերթուածներ եւ կայ մանաւանդ շատ համեղ վէպ մը « Խրճիթներէն մինչեւ Խորհրդարան », ուր իր մանկութեան ու պատանեկութեան յիշատակները սիրուն ու կենդանի ձեւով պատմուած են, բայց որ դժբաղդարար չէ աւարտած :

Նոյն խմբակցութիւնը հրատարակեց նաեւ Երուանդ Օտեանի գործերու նուիրուած հատոր մը, որ կը պարունակէ հռչակաւոր « Ընկեր Փանջունի »-ն եւ անոր շարունակութիւնը « Ընկեր Փանջունի Վասպուրականի մէջ » : Յաւալի է որ Փանջունիի երրորդ շարքին, զոր սկսաւ գրել պատերազմէն յետոյ՝ Ռումանիոյ մէջ եւ երեք կտոր գրելէ յետոյ չհարունակեց, այդ քանի մը գլուխներն ալ, որ երգիծական առաջնակարգ էջեր էին, հրատարակիչները չեն դրած այս հատորին մէջ, որով համախմբած պիտի

ըլլային Փանջունիի անմահ տիպարին յատկացուած բոլոր էջերը:

Կենսագրական ներածութեան մէջ Օտեանի նկարագրին եւ գրական գործին արժէքին որակումը, սեւի ու ճերմակ բաժիններու մատնանշումը՝ ճիշդ չէ, սկեպտիկին քով իր մէջ կար եւ ծանրագլուխ մտածող մը, կեանքի մէջ ինչ ինչ բաներ լուրջի առնող մը: Կը պաշտէր Աստուածաշունչը, կը սիրէր պատմական գրականութիւնը, եւ իր արտադրութեանց մէջ եթէ կան որ առանց յատակադծի, անհոգութեամբ գրուած են, գրամ վաստրկելու համար միայն գրուած, իր բուն գրական գործերը գրուած են մեծ խնամքով, դասական հեղինակի մը ձեւի կատարելութեամբ:

Մշակութային հաճոյքով պէտք է մատնանշել Միսաք Մեծարենցի արձակ գրուածքներու հաւաքածուն, զոր Թորոս Աղատեան հրատարակեց իրր առաջին հատոր «Մշակոյթ» Մատենաշար»-ի, զոր ինքն իսկ քանի մը բարեկամներու հետ հիմնած է:

Աղատեանի սրտազին բոլորանուէր պաշտամունքը Մեծարենցի յիշատակին ու գործին, եւ բաղմամբ ծառայութիւնները զոր մատուցած է անոնց, մեր գրական հանրային կեանքին ամենէն ազնիւ երեւոյթներէն մէկն է: Ան հրատարակեց վաղամեռիկ պաշտելի քերթողին կենսագրութիւնը, յետոյ հատորի մը մէջ ամփոփեց անոր տպուած բանաստեղծութիւնները եւ անտիպներէն մաս մը, յետոյ՝ իր թղթակցութեամբ Ալաղանի եւ Նորենցի հետ՝ թելագործին ու զխաւոր աշխատակիցներէն մին եղաւ Մեծարենցի ամբողջական գործին երեւանեան զմայլելի հրատարակութեան, եւ ահա ի լոյս կ'ընծայէ, Պետհրատի տպագրած հատորին երեւումէն քիչ առաջ, Մեծարենցի արձակներու հատորը, Ոսկի արիշին տակ, ուր շահեկան են «ինքնադատութեան փորձ»ը, Նարեկացիի, Եղիշէ Դուրեանի, Զօհրապի նուիրուած էջերը ու իր հմայիչ տաղանդը անըմբռնելի անհասկա-

ցողութեամբ քամահրող մտաւորականներու գէժ իր բանավիճական գրուածքները, բայց ուր մանաւանդ մեծարժէք քնարերգական կտորներ են իր արձակ քերթուածները, Յայգային, Որթին տերեւը, Աշներգ, Տկնորին երգը, ևւն:

Ս. Ղազարու Միարանութիւնը լոյս ընծայեց Օրիորդ Փօլ Հանրի Պորտոյի Անքառամ Տրապիզունցի վէպին, որ հայկական ողբերգութեան նուիրուած ամենէն գեղեցիկ գործերէն մէկն է, հայերէն ընտիր թարգմանութիւն մը, Հ. Յովհաննէս Թորոսեանի հմուտ ու խնամոտ ձեռքով կատարուած: Պէտք կա՞յ ըսելու թէ ամեն ազգասէր Հայ, որ Փրանսերէն չի գիտեր եւ բնագիրը չէ կարդացած, այս թարգմանութիւնը պարունակող հատորէն օրինակ մը պէտք է ունենայ:

Ուրախութեամբ իմացանք որ պուլկարահայ հրատարակիչ մը պիտի սկսի ի մօտոյ տպագրել հատորի ձեւով այս վէպի նոր ու հզօր զուգեակին, Մուսա տաղի քառասօթեակը հայկական գիւցաղնավէպին՝ զոր գրեց Ֆրանց Վերֆէլ աւատրիացի հրէացեղ մեծատաղանդ ու վեհօգի գրագէտը, հայերէն նոր թարգմանութիւնը զոր կատարեր է Պ. Երուանդ Տէր-Անդրէասեան: Նոյն վէպին մէկ ուրիշ թարգմանութիւնը արդէն կ'երեւայ Եգիպտոսի Արեւ օրաթերթին մէջ: Այդ նշանաւոր վէպը արդէն թարգմանուեցաւ անգլիերէն եւ արտակարգ յաջողութիւն ու տարածում ունեցաւ Ամերիկայի մէջ, թարգմանուեցաւ նաեւ չեխերէն, թարգմանուելու վրայ է իտալերէն, եւ սինեմայի մեծ տուն մը որոշեր է անկից ֆիլմ մը հանել: Ֆրանց Վերֆէլ իր այս գործով մեր ժողովուրդին մեծագոյն բարեկամներէն մին հանդիսացաւ:

Իրր վիպական ինքնատիպ արտադրութիւններ՝ ունեցանք Վիգէն Գլակի (Կարօ Սասունի) Լեռներու խորհուրդը տիտղոսով պատմուածքներու հաւաքածուն, Նիկողոս Սարաֆեանի Իշխանուհին եւ Գեղարքունիի Թօշնիէն վերջ գրականները, Տիկին Հայաստան Գէորգեանի Վի-

շապկների աշխարհում եւ Հրաչ Զարդարեանի Մեր կեանքը վէպերը:

Վիդէն Գլախի պատմութեանը, Սասնոյ երբեմնի լեոնական կեանքէն դրուադներ, ջերմութեամբ ու մերթ իրական յուզմունքով պատմութեամբ, հաճոյքով կը կարդացունին, թէ եւ ձեւական թերութիւններէ զերծ չըլլան: Տիկին Հայաստան Գէորգեանի վերքը առաջին հատորն է ինքնակենսագրական յիշատակներու (Շիրակի մէկ զիւղին մէջ անցած մանկութիւն, գիւղական կեանքի պատկերներ, հեքեաթներ, աւանդութիւններ, բարքեր, ցարի ու սուլթանի դէմ հայ ազատագրական պայքար, եւն., բոլորը պատերազմէն առջի շրջանին մէջ): Հեղինակը ունի շահեկան խառնուածք, ջերմ ու սահուն ոճ. իր պատմութեամբ կենդանի է:

Գեղարքունիի Թորնեկէն վերջ վէպը ունի արժէքաւոր հատուածներ, բայց՝ ինչպէս Լուրնի քաղքէնը, վէպ մըն է որ կ'ուզէ իրապաշտ ըլլալ եւ կը մնայ քնարերգակ բանաստեղծի զործ, ուրեմն եւ վէպի ու քերթուածի մէջտեղ որձեւէ՞ք սեռ մը, ինչ որ չէ նաեւ բուն քերթողավէպը, որ առաւելապէս բանաստեղծական արտադրութիւն է եւ կարող է հզօր գործերու ծնունդ տալ: Լաւագոյն է՝ ըստ իս՝ որ Գեղարքունի մնայ բանաստեղծութեան մարդին մէջ, հոգ չէ թէ արձակ բանաստեղծութեան, բայց որ ըլլայ երազանք, երգ, տեսիլ, քմայք, եւ ոչ իրական կեանքի դիտողութիւն, վերարտադրութիւն, որոնց համար ուրիշ յատկութիւններ պէտք են: Գեղարքունի իրեն յատուկ ոճ մը ունի, որ սիրուն է եւ ինքնատիպ՝ յաջող էջերուն մէջ. բայց լեզուն ունի տեղ տեղ թերութիւններ, Փրազայինութիւնը, բառերու շարադրութիւնը անբնական են մերթ իր մօտ:

Հրաչ Զարդարեանի Մեր կեանքը բնագրական վէպը մեծ ճիւղ մըն է. հոն կան շատ յաջող մասեր. հեղինակը ունի վիպասանի մը յատկութիւնները, գիտէ գիտել, գիտէ անձնաւորութիւնները գծել, հոգեբանական բարդ կացու-

թիւնները վերլուծել, գիտէ պատմել: Կան հատուածներ, տեսարաններ, ուր ոճը տրամաթիք կենդանութիւն մը կը ստանայ: Նիւթը առնուած է մեծ պատերազմէն ետքի գաղութահայ կեանքէն, անհուն դաշտ ներշնչման, որմէ մեր գրողները դեռ շատ քիչ բան առած ու արտայայտել ջանացած են: Երկրորդական տիպարները որ հոն գլխաւոր անձնաւորութեան շուրջ կը դառնան, եւ որ ժխտական դէմքեր են, լաւ են զընուած: Չորս գլխաւոր դերակատարներէն, — երկու եղբայրները, իրենց մայրը, եղբայրներէն մէկուն Փրանսացի բարեկամուհին, լքուած, զոհուած աղջիկը, — ըստ իս՝ այս վերջինն է որ շատ լաւ արտայայտուած է, բնական, սրտաշարժ, գեղեցիկ. եղբայրներէն մին՝ հասարակ եսամոլ մըն է, միւսը մտածող, հոգեկան կեանք մ'ունենալ ցանկացող, ազնիւ նկարագիր մըն է, բայց բնական է որ երիտասարդ մը, ինչքան ալ ազնիւ ըլլայ, իր եղբօր պատճառով զոհուած, դժբաղդացած կին մը — առանց իր կողմէ անոր համար խորունկ զգացում մը ունենալու — մարդասիրաբար սփոփելը, անոր տառապանքն իր բարեկամութեամբ մեղմացնելը իրեն այլեւս տեսակ մը կեանքի միակ նպատակ համարի: Հայ մայրիկին տիպարն ալ լաւ տրուած է: Ան իր որդւոյն օրինաւոր ամուսնութեան պտուղ եղող զաւակներէն աւելի կը սիրէ, — զթութեամբ խառն գորով մեծ մայրիկի, — անոր Փրանսացի սիրուհիէն ծնած, մօրմէն որը մնացած, հօրմէն լքուած անբաղձ փոքրիկը, — ինչ որ գեղեցիկ է, թէ եւ մեր բարեբուն մէջ ոչ յաճախադէպ: Գրքին գլխաւոր թերութիւնը լեզունն անհարթութեանց մէջ է, որ բաւական բաղմամբիւ են ու բաղմաձեւ. տրեւելեան եւ արեւմտեան հայերէններու առյաջող խառնուրդ, քերականական անխնամութիւններ, բառեր՝ անհարապատ, անուղիղ կերպով կիրարկուած, եւն.: Կան մերթ Փրազաներ արտաուոյց, անբնական կերպով կառուցուած: Կան վերջապէս տեղ տեղ չափազանց

«իրապաշտ» բառեր, պատկերներ, եւ սեռային չղթայազերծման ամբողջ տեսարան մը՝ մանրամասնորէն նկարագրուած, եւ ատոնք ծայրայեղութիւններ են որոնցմէ զգուշացած են մեծագոյն իրապաշտները (Շէքսպիր, Պալլաք, Թոլսթոյ կամ Տոսթոյեւսքի)։ Այս վէպը, սակայն, իր յաջող մասերով, որ կը տիրեն զործին մէջ, ինչպէս եւ հեղինակին դանազան հանդէսներու մէջ ցարդ հրատարակած պատմուածքները որոնց մէջ շատ ուշադրաւ եւ ինքնատիպ էջեր կային, յուսալ կուտան որ Հրաչ Զարդարեան պիտի տայ մեզի աւելի եւս հզօր զործեր, խորքով աւելի ճոխ, ու ձեւով աւելի խնամեալ։

Նիկողոս Սարաֆեան շատ գեղեցիկ, շատ յուզիչ նիւթ մըն է որ քաղած է մեծ պատերազմի ընթացքին իր մոռյլ գաղաթնակէտին հասած հայ — թուրք տուածէն, գրելու համար իր Իշխանուհին վիպակը։ Տարագրութեան դժոխքէն ազատած հայ երիտասարդ մը, որ Հարաւային Ֆրանսայի մէջ կը հանդիպի թուրք փաշայի մը գեղանի կնոջ, կը սիրեն իրար, սրտի ու մարմնոյ սիրով կը կապուին իրարու, եւ ահա օր մը կ'իմանան որ աղջիկն ալ Հայ մըն է տարագրութեան շրջանին առեւանդուած հարէմ մը տարուած եւ թէ քոյրն իսկ է երիտասարդին... ինչ որ առեւանդիչ փաշային մահուան դատապարտութիւնը կ'ըլլայ, եւ երկու երիտասարդներուն համար ալ ապրելու այլ եւս անհնարութիւնը։ Այս եղերական նիւթը արտայայտուած է ուժգնութեամբ եւ յուզմունքով միայն՝ մարմնական վայելքի նկարագրութիւնները չափազանց երկար են ու շեշտուած, — եւ այսպիսի նիւթի մը մէջ ատիկա անճաշ է։ Տկար են՝ ընդհանրապէս՝ վէպին այն բոլոր հատուածները ուր հեղինակը՝ պատմուածքին թելը ձեռքէ ձգելով՝ կը նետուի խորհրդածութիւններու մէջ հայ ցեղի, թուրք ցեղի, եւրոպական քաղաքականութեան, հայ ազատագրական պայքարի ղեկավարներու մասին,

եւն., խորհրդածութիւններ որ խորքով ու ձեւով խակ են, չեն հասնիր պատմուած տուածին բարձրութեանը, եւ այսպիսի զործի մը մէջ, ուր դէպքերը կ'ըսեն ամէն բան, աւելորդ ալ են։ Կը գտնենք հոն բնութեան սքանչելի նկարագրութիւններ, երկու երիտասարդներուն տիպարները լաւ գծուած են, անոնց բուռն ու բընազգական սէրը խորունկ կերպով արտայայտուած փաշան քիչ մը շատ ծաղրանկարային դարձած է։ աւելի զաղիր ու ատելի պիտի ըլլար ան՝ եթէ ծիծաղելին աւելցած ըլլար իր վրայ։ Կան տեղ տեղ գռեհիկ բացատրութիւններ, — շատ քիչ, բայց որ արատ կը կազմեն։ Կը նկատուին եւ լեզուի անխնամութիւններ, սակաւաթիւ, բայց զոր Սարաֆեանի պէս դժուարահաճ զրոյ մը պէտք է բոլորովին վտարէ իր գըրուածքներէն։

Հայկ Շիրոյեանցի Գարուն էր տիտղոսով պատմուածքները հիւմորով լի, աշխոյժ ու համեղ էջեր են։

Նշան Պէշիկթաշեանի Կապան, Պոսթընի Հայրենիք ամսագրին մէջ երեւցած, խառնուրդ մըն է աստուածաշնչական ու արարական հին մեծարոյ հանրածանօթ աւանդավէպերու, զոր մեր բանաստեղծը իր ըմբռնած ձեւով ընդլայնած, վերանորոգած, ճոխացուցած է, անոնց մէջ մարդկային ճակատագրի էական ու յատկանշական քանի մը հարցերը, մարդկային հոգիի ու կեանքի քանի մը հիմնական զծերը պատկերացուցած եւ քնարերգօրէն մեկնաբանած է։ Գրական մեծարժէք զործ մըն է, թեւեւ հզօրագոյնն ու լաւագոյնը հեղինակին, եւ որ գլուխ զործոց մը կրնար ըլլալ՝ առանց քանի մը մասերու չափազանց երկարաձգման։

*** Իրր բանաստեղծական արտադրութիւններ ունեցանք Ոստանիկի Երգ երգոց հատորիկը, հրատարակուած Թարիզի մէջ, ուր կը գտնուի այժմ Արեւիկէն Արեւմուտք մեծ քերթուածին հեղինակը, Լուսինի Մինասի Գարուն

հաւաքածուն, Գուրգէն Թրենցի Աշուղականը՝ հրատարակուած Պոլիս, Յ. Կոստանդեանի Օրբիի իմաստութիւնը որ դեռ քիչ օր առաջ լոյս տեսաւ Փարիզ, եւ Յ. Աճէմեանի Խորհուրդ խորհիւնը, նոյնպէս Փարիզ տպուած:

Երգ երգոցը հաւաքածու մըն է քնարերգական էջերու, որոնց մէջ կան որ տարտամ են կամ անհաւասար, բայց եւ կան որ իսկապէս գեղեցիկ են, արեւելեան խորհրդաւոր, երազուն գնացքով մը, եւ զգացում ու մտածում միացած, ձեւը ոչ միշտ լրիւ յղկուած, բայց յաճախ ինքնատիպ ու թարմ, կենդանի:

Լուծֆի Մինասի բանաստեղծութիւնները ծանօթ են Անահիտի ընթերցողներուն. առանց յաւակնութեան, առանց ճոռոմութեան, պարզ արտայայտումներ են անոնք սրտի անկեղծ շարժումներու. Գարուն տխուրսով այս գրքոյկը անոնցմէ կը պարունակէ տասերկու հատ, որոնց ոչ մէկը զուրկ է շահեկանութենէ, եւ որոնց մէկ քանին շատ սիրուն էջեր են:

Գուրգէն Թրենցի Պոլսոյ մէջ նոր յայտնուած երիտասարդ բանաստեղծ մըն է, որ լի է խոստումներով: Իր գրքոյկին տխուրսով՝ Աշուղական, պատշաճազոյն վերնագիրը չէ այդ տաղերուն, որ ժողովրդական երգերէ աւելի եւրոպական նոր բանաստեղծութիւնը, քաղաքի նուրը ու գիտուն բանաստեղծութիւնը իրենց առաջնորդ առած են. անհաւասար են ատոնք, բայց զոգտրիկ բաներ կան արդէնհոն:

Յ. Աճէմեան նկարչին այս մուտքը քնարահարներու մարդին մէջ՝ հետաքրքրական է. Խորհուրդ խորհիւն կտորները լի են մտածումով, ներշնչման վեհութիւն կը զգացուի հոն, կրօնական ծանրութիւն մը կը տիրէ, բայց ձեւը զժրադարար շատ կենճոտ, արտաոտց, հանելուկային է:

Կոստանդեանի հատորը, Օրբիի իմաստութիւնը, քերթողական դմայլելի հաւաքածու մըն է: Կոստանդեան իր առաջին արտադրութիւնները հրատարակեց Անահիտի մէջ, եւ ա-

մենէն հմայիչ յայտնութիւններէն մին եղաւ այս վերջին տարիներուն: Ան առաջին բոյլէն արդէն ուշադրութիւնը գրաւեց հասկցողներուն, եւ պարտադրեց զինքը անոնց իբր փափուկ, ազնուական ներշնչամբ եւ նուրբ, ինքնատիպ արուեստով թանկագին քնարերգակ մը: Այս հաւաքածուն իր տեսակին մէջ՝ թերեւս այնքան արժէքաւոր է եւ կարեւոր, որքան Մեծարենցի առաջին հաւաքածուն. Կոստանդեան՝ անդլիական ու պարսկական բանաստեղծութեանց ազդեցութիւնը կը զգացնէ իր գործին մէջ, ուր տիրողը սակայն իր շատ անձնադրով, շնորհալի ու գերզգայուն խառնուածքն է, — ինչպէս Մեծարենցի շատ ինքնատիպ խառնուածքին մէջ՝ կը զգացուէր Փրանսական սէնպոլիսթներու ու նաեւ՝ վերջերը մանաւանդ՝ Ակնայ ժողովրդական երգերու՝ ազդեցութիւնը: Այս փոքրիկ հաւաքածուն մնայուն կեանք մը ունենալու սահմանուած է, իբր հայ քնարերգութեան բնորոշ ու գեղեցիկ արտադրութիւններէն մին:

Գեղարքունիի Փողոցը աւելի արժէքաւոր է ըստ իս քան իր վէպերը. տեսակ մը արձակ բանաստեղծութիւն է, այսինքն իր բուն սեռը, իր տարրը: Յաւազնօրէն դառն ու մոլեղնօրէն կծու երգն է, զոր անտուն, անօք, թափառիկ չքաւոր մը, նորմալ կեանքէն վտարուած, մարդկային ընկերութեանէն արտաքսուած, կը բարձրացնէ իր անիմաստ, անպէտ, անհամ, մահէն աւելի մութ կեանքին մէջ եւ որ իր այլանդակութեամբ, տղեղութեամբ՝ կենդանի բողոք մըն է մարդկային ընկերութեան անարդարութեանց դէմ: Գեղարքունի դուած է շարք մը յաջող պատկերներ, ասութիւններ, դարձրուածքներ՝ այդ արցունքով լի հեղեղութիւնը, այդ տառապող ու հայհոյող դառնութիւնը արտայայտելու համար: Դժբաղդարար՝ սխալը գործեր է ինքզինքն իսկ իբր իր քերթուածին հերոսը ցոյց տալու, մինչ կրնար — ու լաւագոյն պիտի ըլլար անշուշտ — այդ թշուառ թափառիկին ընդհանուր տիպարը երգել՝ ու եւ է անունը:

տակ: Ատկից դատ, ան ունի նաեւ տեղ տեղ
դռնհիկ ու կոպիտ բացատրութիւններ, որոնք
տղեղ ըլլալով՝ առանց արտայայտել ուղղւած
դպացմանց համար անհրաժեշտ ըլլալու՝ արատ-
ներ կը կազմեն քերթուածին գեղարուեստական
հիւսքին:

*
** Հայ լեզուով լոյս տեսած արտասահման-
եան այս աւելի կամ նուազ արժէքաւոր գործե-
րուն հետ, կ'ուզեմ յիշատակել նաեւ Փրանսերէն
ուսումնասիրութիւնները այն հմուտ հայ բա-
նասէրին որ Ն. Աղոնցն է՝ բիւզանդեան պետու-
թեան մէջ հայ ցեղէն թղթած մեծ դէմքերու մա-
սին (La portée historique de l'oraison funè-
bre de Basile 1er par son fils Léon VI le
Sage, Les légendes de Maurice et de Constan-
tin, empereurs de Byzance, L'âge et l'origine
de l'empereur Basile 1er, etc.):

Այս ուսումնասիրութիւնները լոյս տեսած
են Պրիւսելի Byzantion հանդէսին մէջ եւ նաեւ
առանձին պրոշիւրներով: Յոյս ունինք որ այս
աշխատութիւնները օր մը կը համախմբուին,
կազմելու համար մեծ հատոր մը որ բիւզանդա-
կան պետութեան մէջ հայ ցեղի կատարած դե-
րին կարեւորութիւնը հետզհետէ աւելի որոշ
կերպով երեւան հանող աշխատանքներուն մե-
ծարժէք նպաստ մը բերող գործ մը պիտի ըլ-
լայ:

Ու քանի որ հայ ցեղի հետ կապ ունեցող
նիւթերու վրայ Փրանսերէն լեզուով գրուած
աշխատութեանց մասին կը խօսիմ, պէտք է յի-
շատակեմ նաեւ՝ զոնէ երկու բառով՝ երեւումը
երկրորդ հատորին այն ստուար եւ մագիստ-
րական աշխատութեան զոր Փրանսացի ներհուն
բանասէր մը, Ռընէ Կրուսէ, նուիրած է Պաշա-
կրաց շրջանին (*) Միւղէ Զերնիւսքիի վա-

րիչը, օգտուելով լատին, մահմետական ու
հայ ամէն տեսակ աղբիւրներէ, ուզած է այդ
մեծ գիւցադներգութեան ամենէն մանրակրկիտ
ու ճշգրիտ պատմութիւնը շարադրել եւ անոր
մէջ ի վեր հանած է՝ իրր ճշմարտութիւն մը զոր
այդ շրջանը խորապէս ուսումնասիրողը չի
կրնար չտեսնել ու չխոստովանիլ՝ այն ամենա-
կարեւոր դերը զոր այդ քանի մը դար տեւող
պատմական նշանաւոր շրջանին մէջ կատարած
է հայ ցեղը իր կիլիկեան սխրագործութիւննե-
րով:

Հայերու կողմէ օտար լեզուով շարադրուած
աշխատութեանց շարքին մէջ, պէտք է յիշատա-
կեմ նաեւ M. H. Ansourի In the image of mon-
keys արդիաշունչ սրամիտ վէպը եւ Արտաւազդ
Սիւրմէեան սրբազանի La vie et la culture
arméniennes à Alep au XVIIe siècle հմտալից
բանաստեղծութիւնը որ Փարիզ լոյս տեսաւ սիրուն
պրոշիւրով մը:

*
**

Ս. Հայաստանի մէջ հրատարակուած գոր-
ծերը, այս վերջին տարուան ընթացքին, իրենց
մեծ մասին բովանդակութեան արժէքով, իրենց
ճոխ այլադանութեամբ, եւ իրենց մէկ քանիին
գեղարուեստական զմայլելի տպագրութեամբ,
այնքան չահեկան են որ Անահիտի ամբողջ թիւ
մը կարելի էր նուիրել միայն այդ գրքերուն վը-
րայ բոլոր հարկ եղածն ըսելու համար: Տեղի
պակասը դիւ կը ստիպէ հակիրճ մատնանշում-
ներով շատանալու:

Բանասիրական արտագրութեանց շարքին
մէջ՝ առաջնակարգ կարեւորութիւն ունեցող
աշխատութիւններ են Փրոֆ. Ա. Սաչատրեանի
Հայաստանի սեպագրական շրջանի քննական
պատմութիւն ստուար ու մեծարժէք գործը,
Փրոֆ. Յ. Մանանդեանի Խորենացու առեղծ-
ուածի լուծումը, Ֆէոտալիզմը հին Հայաստա-
նում եւ Երատուսեմիտի ստալիզմը եւ Պարսից
ապարեղը խորապէս չահեկան ու նորութիւն-
ներով լի ուսումնասիրութիւնները, մեր երկրի,

(*) Histoire des Croisades, par René
Grousset.

Ժողովուրդի, մշակոյթի անցեալին գիտական հետախուզման լուրջ ճիգեր, բազմաձմուռ ու յոգնալից գիտուններու աշխատութիւններ, որոնց վարկածներուն, մեկնութեանց, եզրակացութեանց մէջ կրնան մերթ վիճելի կէտեր գտնուիլ, բայց որոնց գործերը եւրոպական մեծ կեդրոններու գիտական լաւագոյն արտադրութեանց հետ կրնան համեմատութեան դրուիլ: Այս կարգի կարեւոր աշխատութիւն մըն է նաեւ ճարտարապետ Ն. Բունեաթեանի Գառնին, բազմաթիւ նկարներով, յատակագիծներով զարդարուած զեղատիպ հատոր մը, որ առաջին մասնագիտական մանրակրկիտ ուսումնասիրութիւնն է նախաքրիստոնէական Հայաստանի այդ աւերեալ յիշատակարանին նուիրուած: Բունիաթեան կ'ապացուցանէ որ այդ շէնքը, քրիստոնէութիւնն ընդունող Տրդատի օրով չէ կառուցուած, ոչ ալ Խոսրովադուխտ իշխանուհիին ամարանոց ըլլալու սահմանուած պալատ էր, այլ Ներսիսի այցելութեան զացող Հայաստանի առաջին Արշակունի Թաղաւոր Տրդատ Ա.ի կառուցանել տուած մէկ մեհեանն էր, յոյն հռոմէական ոճի գլուխ-գործոց մը: Պ. Բունիաթեան, իր աշխատանոցին մէջ իրեն հետ ունեցած այցելութեանս ընթացքին, կը հաւաստէր թէ այդ նշանաւոր շէնքին քանդակեալ քարերը մեծ մասամբ կը մնան տեղւոյն վրայ ցրուած, եւ կարելի է կտորները իրարու կցելով, պակաս մասերը նոյն ոճով նորէն շինել տալով՝ եղած տարրերով ամբողջ շէնքը կառուցանել, ինչ որ Հայաստանը պիտի օժտէ Քրիստոսի առաջին դարու յոյն - հռոմէական ոճի հոյակապ արտադրութեամբ մը, զոր տեսնելու համար Հայաստան եկող օտարներ պիտի ըլլան. եւ, կ'ըսէր Բունիաթեան, 120.000 Քրանք կը բաւէ այդ վերակազմութեան ծախքերուն համար: Մաղթենք որ արտասահմանեան զեղասէր եւ ազգասէր հայ մեծատուն մը գտնուի որ այդ համեմատարար համեստ գումարը նուիրէ եւ այդ վերակազմութիւնը հնարաւոր դարձնելով իր ա-

նունն ալ անմահացնէ:

Շահեկան գործեր են՝ բանասիրական չարքին մէջ՝ Գարեգին Լեւոնեանի Հայոց պարբերական մամուլը (լիակատար ցուցակ հայ լրագրութեան՝ սկիզբից մինչեւ մեր օրերը) եւ Փրոֆ. Գր. Մելիքսեթրէզի վրաց աղբիւրները Հայաստանի եւ Հայերի մասին աշխատութեան առաջին հատորը (Ե. - ԺԲ. դար): Հայ պարբերական մամուլի ցարդ երեւցած ամենէն լիակատար ցուցակն է որ Լեւոնեան կազմած ու հրատարակած է՝ իւրաքանչիւր հանդէսի կողքի կամ լրագրի առաջին էջի լուսանկարչական վերարտադրութեամբ. ցուցակին սկիզբը դժուարած պատմական ուսումնասիրութիւնը լաւ աշխատութիւն մըն է, բայց զժրադպարար շատ արագ, հակիրճ ու շատ նուազ լիակատար քան ցուցակը:

Մելիքսեթրէզի գիրքը առաջին ճիգն է՝ կարծեմ՝ որ մեր մէջ կը կատարուի վրացական աղբիւրներու մէջ Հայոց մասին եղած տեղեկութիւնները հայ թարգմանութեամբ մէկ երկու հատորի մէջ ամփոփելու:

Վերեւ յիշատակուած բոլոր հրատարակութիւնները կը պարտինք Մելիքեան Զօնտի յանձնաժողովին, որու ընդհանուր քարտուղարը, Յովհ. Յակոբեան, այդ գործը կը վարէ ամէն գովեստէ վեր հասկացողութեամբ ու եռանդով, եւ որ ինքն ալ անցեալ տարուան այդ արժէքաւոր հրատարակութեանց փունջին մէջ ունի իր բաժինը՝ վեցերորդ հատորովն իր Ուղեգրութեանց (հին եւ նոր օտար ճամբորդներու Հայաստանի եւ չրջակայ երկիրներու մասին գրուածքներուն ծանօթագրութիւններով ընկերացած թարգմանութեանց հաւաքածոնեւրը) որոնց առաջին հատորին վրայ արդէն խօսած եմ Անահիտի նախորդ քրոնիկներէս մէկուն մէջ:

Խորհ. Հայաստանի բանասիրական ուշագրաւ հրատարակութեանց մէջ պէտք է յիշատակել նաեւ Հայաստանի Կուլտուրայի Պատ-

մութեան ինստիտուտի ֆիրտուսիի հազարամեակին առթիւ պարսիկ մեծ դիւցազներդակին նուիրուած ուսումնասիրութեանց ճոխ և զեղատիպ հատորը, որ կը պարունակէ ընդարձակ ու հմտալից ուսումնասիրութիւն մը կ' Մեկիք-Օհանջանեանի՝ « ֆիրտուսին և իրանի վիպական մօտիվները Շահնամէում և հայ մատենագրութեան մէջ », Մ. Արեղեանի շահեկան մէկ աշխատութիւնը՝ « Շահնամայի ոտանաւորի չափը հայ բանաստեղծութեան մէջ », Գ. Լեւոնեանի մատենախօսական մէկ զեկոյցը՝ ֆիրտուսին հայ գրականութեան մէջ (ցուցակ ֆիրտուսիի գործէն հատուածներու բոլոր հայ թարգմանութեանց և ֆիրտուսիի մասին հայ հեղինակներու և բանասէրներու գրուած քննարուն մէջ յիշատակութեանց և պարսիկ մեծ բանաստեղծին նուիրուած մասնաւոր յօդուածներու), Ա. Շահնաղարեանի յօդուածը « Երեւանի Պետական թանգարանին մէջ գտնուող Շահնամէի նկարագրող հին ձեռագրի մը մասին, և « Ռուստամ - Զալ » հայ-իրանական ժողովրդական վէպի — որուն առաջին մէկ օրինակը հրատարակեց ատենօք Գարեգին արք. Յովսէփեան՝ ներհուն ուսումնասիրութեամբ մը, — մէկ նոր փոփոխակը, Նարեկցի Պ. Պօղոսեանէ պատմուած : Գիրքը զեղատիպ է, և Երեւանի Պետ. թանգարանի Շահնամէի ձեռագրին մանրանկարներէն որոշ շարքի մը վերարտադրութիւններով զարդարուած :

Թարգմանական գրականութեան իբր կարեւոր գործեր, պէտք է յիշատակել Ճօնաթան Սուրֆիի անմահ Կիւլիլիբի դամբարանը, Կարէն Միքայէլեանի խնամոտ հայացումով, չքեղ հրատարակութիւն՝ Կրանլիլի ծանօթ նկարագրողման վերարտադրութիւններով ճոխացած, Շահնամէի « Ռուստամ և Սոհրապ »-ի գրուողին և ֆիրտուսիի ուրիշ քանի մը կտորներու տաղաչափեալ զեկեցիկ թարգմանութիւնը՝ Գէորգ Ասատուրի, զեղարուեստական տպագրութեամբ պատուական հատոր՝

Մարտիրոս Սարեանի պարսկական ոճով յօրինած զմայլելի նկարներով զարդարուած, Ատրպէջանեան ժամանակակից խորհրդային գրականութիւն տիտղոսով հատոր մը, որ բազկացած է թարգմանութիւններէ արձակ և ոտանաւոր գրական արտադրութիւններու, որոնց մէջ կան որ սիրուն ու բնորոշ էջեր են, Մաքսիմ Կորքիի Բանաստեղծութիւններ և լեզբեղներ՝ տաղաչափեալ շատ յաջող թարգմանութեամբ Եղիշէ Չարենցի, Էւն., Էւն. :

Պետհրատը ի լոյս ընծայած է Պարոնեանի և Շիրվանզադէի Ամբողջական երկերու շարքին երկու նոր հատորներ, նոյն հեղինակին Քառս մեծ վէպին երկրորդ տպագրութիւն մը՝ առանձին հատորով ու կեանքի բովից անձնական կեանքի յիշատակներու նուիրուած համեղ ու գրաւիչ գործին երկրորդ հատորը, Ա. Կարինեանի երկերի ժողովածուի առաջին հատորը, հաւաքածու հրատարակողական բազմաթիւ էջերու, որոնց մէջ կան շահեկան բաներ, բայց և արտասահմանեան Հայոց մասին խօսող յօդուածներու մէջ՝ մերթ՝ անհիշող տեղեկութիւններու կամ սխալ գիտողութիւններու վրայ հիմնուած արտաւոր տեսութիւններ, Սունդուկեանցի ամբողջ գործերը՝ չքեղատիպ հատորի մը մէջ ամփոփուած, Յովհաննէս Թումանեանի Գեղարուեստական գործերը, հաւաքածու մեծ բանաստեղծին տպուած և անտիպ գրեթէ բոլոր քերթուածներուն և արձակ հեքեաթներուն ու պատմուածքներուն, թանկազին հատոր՝ որուն խմբագրութիւնը կատարած է Եղ. Չարենց՝ Օրիորդ Նուարդ Թումանեանի աշխատակցութեամբ, և Մեծարենցի Ամբողջ երկերու հաւաքածուն. Ալազան և Նորենց, որ խմբագրած են այդ հատորը՝ օգնութեամբ Թ. Ազատեանի, հոն համախմբած են ամէն ինչ որ վաղամեռիկ բանաստեղծը ինքն իսկ հրատարակած էր՝ ոտանաւոր ու արձակ, և ինչ որ անոր մահունէն յետոյ իրմէ գտնուած է անտիպ, նոյն իսկ Կեղորոնականի մէջ աշակերտած ատեն

իր առաջին քերթողական արտադրութիւնները, որոնց ոմանք խարխափող փորձեր են բայց այլք արդէն իսկ փափուկ տաղանդի մը կնիքը կը կրեն. հատորին սկիզբը՝ Ալազան եւ Նորենց ղրած են ընդարձակ ուսումնասիրութիւն մը, ուր կը տիրէ բանաստեղծին համար զգացուած խորին սքանչացում մը, բայց ուր յայտնուած տեսութեանց մէջ ճիշդ բաներու հետ կան եւ վիճելի կէտեր. հատորին վերջին մասը կազմուած է՝ մանրամասն եւ շատ շահեկան ծանօթագրութիւններով՝ բանաստեղծին հրատարակած դրքոյկներուն, յօդուածներուն, անոր դէմ, անոր ի նպաստ, անոր շուրջ բոլոր գրուած քննարուծ վրայ, եւն.։ Այս հաւաքածուն ինչպէս եւ Սունդուկեանցի հատորը, որ կը պարունակէ Սուրէն Յարութիւնեանի մէկ ընդարձակ մանրակրկիտ ուսումնասիրութիւնը («Վերլուծական ակնարկ»), Սունդուկեանցի տասնմէկ թատերախաղերը եւ Մուրիէոյ ժօրթ Տանտէնին Թիֆլիսի բարբառով թարգմանութիւնը, Համալի մալախաքները, նամակներ եւ այլ գրուածքներ, բաղմամբիւ լուսանկարներ, ձեռագիրներու ֆաքսիմիլներ, եւն., հայ մեծ հեղինակներու ամբողջ երկերու քննական (կամ «ակադեմական», ինչպէս կ'ըսեն Երեւանի մէջ՝ Մոսկուայի հետեւողութեամբ) հրատարակութեան պատուական նմոյշներ են եւ որոնցմէ առաջ՝ այդ տեսակի անդրանիկ հրատարակութիւնը՝ Թովմաս Թէրզեանի բանաստեղծութեանց ամբողջական հաւաքածուն եղաւ, այս տողերը գրողին խնամքով կազմուած ու խմբագրուած եւ Ս. Ղազարու տպարանը լոյս տեսած։ Այդ շարքը եկաւ ճախացնել վերջերս՝ Յովհաննէս Թումանեանի գեղարուեստական երկերու հոյակապ հատորը, մեծադիր չքեղ տպագրութեամբ. Զարենց, որ խմբագրողն է եղած այդ հաւաքածուն, նրբամտութիւնն ունեցած է զրբին սկիզբը ու եւ է քննադատական, մեկնաբանական ուսումնասիրութիւն չղնելու, ատիկա աւելորդ համարելով

ամենուն ծանօթ ու ամենքէն սիրուած այդ բանաստեղծին համար, այլ հակիրճ ներածութիւն մը՝ այդ հաւաքածուն խմբագրութեան համար ընդգրկուած մեթոտը բացատրող։ Արդէն, այս հատորը հասարակութեան կ'ընծայուի իրր պարզ հրատարակութիւն մը Թումանեանի ոտանաւոր ու արձակ բանաստեղծութեանց եւ պատմուածքներուն. ուրիշ նմանօրինակ հատորի մը մէջ պիտի ամփոփուին իր հրապարակագրական, քննադատական եւ այլ գրուածքներն ու նամակները. իսկ ատոնցմէ յետոյ, պիտի կատարուի իր գործերուն «ակադեմական հրատարակութիւնը»։

Գրական նոր արտադրութեանց մէջ որ եկան Երեւանէն, պէտք է յիշատակել Զարենցի Գիրք Բանապարհի շատ կարեւոր քերթողական հաւաքածուն, ուր կան առաջնակարգ գեղեցկութեամբ, ներշնչմամբ ու ձեւով չքեղ էջեր ու վիճելի, նոյն իսկ տղեղ էջեր. ատոնց վրայ մանրամասնօրէն պիտի խօսիմ ուրիշ տեղ։ Այս հատորը Յակոբ Կոջոյեանի կողմէ հոյակապօրէն նկարագարուած է։ Սողոմոն Տարօնցի, Մշեցի տաղանդաւոր երիտասարդին, որ Սատենցի Նորենցին, Վանեցի Մահարիին եւ Ալազանին հետ, Խորհ. Հայաստանի լաւագոյն բանաստեղծներէն մին է, Դարեւի լեգեմիդը, ուր կը գտնենք վիպերգական ու քնարերգական ընտիր քերթուածներ եւ Շահնամէի քանի մը կրտորներու տաղաշափուած յաջող թարգմանութիւններ, Արաղիի եկւորները, յեղափոխական շունչով համակուած պարզ, անկեղծ պատմուածքներ, Վահան Թոթովեանցի Աղաւնիները, Խարբերդի մէջ անցած իր մանկութեան յիշատակներէն ոմանց դուռնադեղ հրապուրիչ ողուծ (սիրուն նկարագարութեամբ Շաւարշ Յովհաննիսեանի), Ակսել Բակունցի Սեւ ցեղերի սերմնացանը, քերթողաշունչ վիպոյդի եւ վարպետ արձակագրի սքանչելի էջեր։

Յիշատակուած այս բոլոր դործերը, ոչ եւ թէ՛ արտասահմանի մէջ, եւ այդ սփոփելի բաղմաթիւ, բայց իրապէս արժէքաւոր, ցոյց հաստատումին վրայ կը փակեմ ներկայ քրոհուտան որ անցնող տարին՝ բեղմնաւոր եղած է նիկը։

Ա. ԶՊԱՆԵԱՆ

Ե Ր Ե Կ Ո Ղ

Երեկոն նըւաղկոտ ծաղիկներ կը չընչէր,
— Զիւնի պէս բուրաստան մը թափուած այգն ինչպէս ...
Գինիի մատուրակ բաժակներ՝ ... բաժակներ՝ ...

Գոյներու, լոյսերու թափանցիկ վարագոյր ...
Բուրվառի, շուրջպարի ծրփծրփուն չըղարչներ ...
Շոյանքի մետաքսէ ապտակներ զերդ համբոյր ...

Երանգի, նըւագի յակուրջի տարուրեր ...
Հերարձակ զեւիւռի թիթեռնիկ ծամերէն
Բոժոժի պէս կախուած հոգիներ՝ ... ու ձայներ՝ ...

Ու հրդեհ ... ու մոխիր անհունէն անդադրում ...
Ու շիկնոտ շողերու, չէնքերու, շուքերու
Համաձո՛յլ, անչըշո՛ւկ, աննըշմար կործանո՛ւմ ...

Ու զարթնում բոյրերու ... լըռութի՛ւն... լըռութի՛ւն...

Պէյրուք

ԱՐՄԷՆ ԱՐԻ